

Brezilya’da Sol Popülizmin Sonu ve Aşırı Sağ’ın İktidara Gelişi

Ercan GÜRBÜZ, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Uİ Doktora Öğrencisi

Brezilya’da 28 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen başkanlık seçimlerinin ikinci turunun sonucuna göre devlet başkanlığına Sosyal Liberal Partinin (PSL) adayı aşırı sağcı Jair Bolsonaro seçilmiştir. Seçimlerin ikinci turunda solcu İşçi Partisi’nin (İP) adayı Fernando Haddad’a karşı yarışan Bolsonaro, oyların yüzde 55’ini alırken Haddad ise yüzde 45’te kalmıştır.

1990’ların sonu ve 2000’lerin başında Latin Amerika’yı vuran ekonomik kriz ve yükselen toplumsal muhalefet dalgası Arjantin’de 2001, Bolivya’da 2000-2002 gösterileri sonucunda, sol popülist yönetimleri iktidara taşımıştır. Bunların daha ılımlı ya da sosyal demokrat örnekleri olarak Brezilya’daki Lula (2003), Arjantin’deki Kirchner (2003) ve Uruguay’daki Tabaré Vázquez (2005) rejimleri; daha radikal örnekleri olarak ise Bolivya’daki Morales (2006) ve elbette Venezuela’daki Chavez (1998) rejimleri sayılabilir.

2000’lerin genişleyici uluslararası ekonomik konjonktürü bu iktidarların lehine işlemiştir: Küresel çapta artan petrol (Venezuela), maden (Bolivya) ve tarımsal ürün (Arjantin) fiyatları bu rejimlerin rant gelirini artırmış ve özellikle yoksullara yönelik sosyal güvenlik ve yardım programları uygulamalarına imkan tanımıştır. Daha ‘radikal’ örneklerin gerçekleştiği, örneğin kamulaştırmalar, alt gruplar açısından kritik kazanımlar anlamına gelmişse de, bu rejimler bir yandan da kendi burjuvazilerini ve çıkar gruplarını yaratmaktan geri durmamışlardır. Radikal bir toprak reformu, kapsamlı bir dış borç iptali veya kamulaştırma programı uygulanmamıştır.

2008 küresel krizi ve buna paralel meta fiyatlarının hızla düşüşe geçmesiyle beraber, adı geçen rejimlerin ekonomik programları sürdürülemez hale gelmiştir. 2012’nin sonlarından itibaren Arjantin, Bolivya ve Brezilya’da çeşitli gösteriler ve eylemler yaşanmıştır: Brezilya’da 2013 Haziran eylemleri, Arjantin’deki sanayi grevleri dalgası ve Mart 2015 genel grevi rejimlere karşı uyarıcı eylemler olarak sayılabilir.

Protestoların yaygınlaşması karşısında, rejimler giderek baskıcı bir hale bürünmüş ve muhalif hareketleri sisteme entegre etmeye çalışmışlardır: Morales’in sözleriyle “protesto yerine öneri”ye kanalize ederek. Latin Amerika’nın sol popülist iktidarlara sırayla iktidardan düşmeye başlamışlardır. Arjantin’deki 22 Kasım 2015 seçimlerinde katıksız neoliberal Macri, popülist Kirchner’e karşı zafer kazanırken, Bolivya’da hızla sağa kayan Morales iktidarı ise Aralık 2015 referandumunda kaybetmiştir.

Brezilya da bu gelişmelerden nasibini almıştır. Son 15 yıldır iktidarda olan sol popülist ağırlıklı koalisyon pragmatik bir yaklaşımla halka dönük küçük iyileştirmeler yaparken, asıl olarak neoliberal politikalar uygulamıştır. Özellikle de 2011 yılından itibaren uluslararası konjonktür tersine dönmeye başlayıp ekonomik sorunlar artınca, bunun ittifaklar üzerinde yarattığı çözücü etkilerin sonucunda hızlı taban kaybetmiş ve bu taban giderek aşırı sağ, ırkçı, faşist hareketlere yönelmiştir.

Brezilya'da, İşçi Partisi'nden Luiz Inacio Lula da Silva'nın 2002'de devlet başkanı seçilmesiyle esen sol rüzgar, Silva'nın ardından başkanlık koltuğuna oturan Dilma Rousseff'in iki yıl önce (2016) görevden alınmasıyla kesintiye uğramıştı. Silva, yolsuzluk suçlamasıyla cezaevinde, Rousseff ise mali sorumluluk yasasını uygulamadığı gerekçesiyle azledildi.

Bu isimlerin ardından kürtaj karşıtı, tecavüz güzellemleri yapan, işkence savunucusu, ırkçı bir eski askerın devlet başkanı seçilmesi ise halkın yakın geçmişte yaşananlara duyduğu tepkiye bağlanıyor.

Öncelikle Bolsonaro'nun bu zaferi, çok derin bir kriz ve kutuplaşma ortamında, özellikle 2015'den bu yana İşçi Partisi'ne karşı giderek büyüyen bir tepki nedeniyle kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tepki de aslında son 15 yılda İP iktidarında popülist ilişkilerinde yaşanan hızlı dönüşümün ürünü. İP'nin gelirin yeniden dağılımına dayalı politikaları, hem sermaye sahipleri arasındaki rekabeti kızıştırdı hem de orta ve üst-orta sınıflarla sosyal yardımların alıcısı konumundaki alt sınıflar arasında büyük bir gerilim yarattı.

Brezilya, gelir dağılımı açısından Latin Amerika'nın en eşitsiz ülkelerinden biri. En alt gelir grubunda yer alan ve nüfusun yaklaşık yüzde 30'unu oluşturan kesim, çok düşük ücretlerde, kayıt dışı çalışarak orta ve üst-orta sınıfların işlerini yapıyor (bebek bakıcılığı, ev temizliği, aşçılık, şoförlük, kapıcılık gibi).

Lula'nın 2003'te başlattığı Bolsa Familia programıyla en alt gelir grubundakiler ilk defa üniversite eğitimi almaya ve özellikle yerel siyasette kendilerini göstermeye başlayınca, orta sınıf içerisindeki sağ, muhafazakâr kesimlerde bir endişe belirmeye başladı. Ülkedeki büyük medya gruplarını elinde tutan, yabancı sermayeyle doğrudan bağlantılı hâkim sermaye fraksiyonu da bu korku ve endişeyi sürekli kışkırttı ve İP'nin ülkenin geleceği açısından büyük bir tehdit olarak algılanması için her türlü manipülasyonu yaptı. 2016'da Dilma Rousseff'in azledilme sürecinde sağ tabanın kitlesel bir şekilde sokağa çıkışında ana akım medya aracılığıyla yapılan manipülasyonlar önemli rol oynamıştır.

Brezilya'daki bu hızlı sağa kayma konusunda kuşkusuz farklı görüşler mevcut. Bazı yazarlar ülkedeki bu gelişmeleri halkın zengin seçkinler tarafından bir tür zehirlenmesi olarak açıklıyor. Örneğin ünlü ekonomist Thomas Palley bu görüşü savunanlardan birisi.

Palley'e göre, "Brezilya halkı şeytanca bir politik büyüye kapıldı. Halk uykusunda geziyor, demokrasiyi yok eden bir felakete doğru adım adım yaklaşıyor. Bu seçmenler zehirli bir politik iksir içmiş gibiler. Hem hafıza kaybı (amnezya) yaşıyor hem de giderek biçim değiştiriyorlar. Bu iksiri bunlara ülkenin zengin seçkinleri içirdiler. Bunu da parlamentoda yaptıkları darbe ve satın alınmış medyaları aracılığıyla gerçekleştirdiler. Hafıza kaybı yaşıyorlar çünkü haksız bir şekilde yolsuzlukla suçlanıp içeri atılan Başkan Lula döneminde ücretlerinin nasıl arttığını ve eşitsizliklerin nasıl azaldığını unuttular. Ayrıca İP'in yolsuzluğa ortak olduğu iddiasına inandırılarak seçkinlere destek vermeye başladılar. Oysa İP zenginlerin beslediği hortumu kesmeye çalışıyordu."

Bazı yazarlar Brezilya'daki siyasal gelişmeleri İP'in tek başına iktidar olamamasına, bu nedenle de koalisyon hükümetleri sırasında böyle sosyal politikalarını tam olarak uygulayamamasına bağlıyorlar. Örneğin siyaset bilimci Cavalcanti'ye göre, Brezilya'da irili ufaklı 25 siyasal partinin olduğunu, bu nedenle de sol popülist İP'nin hiçbir zaman yüzde 25'ten fazla oy alamadığını, böylece de genelde aralarında küçük sağcı partilerin de bulunduğu partilerle koalisyon yapmak durumunda kaldığını vurgulamaktadır.

İP, bir yandan "Bolsa Familia" gibi sosyal güvenlik ve nakit transferi politikası ile yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulayıp, asgari ücreti yükseltip, üniversite eğitimini kitleleştırmeye çalışmak gibi ilerici politikalar uygulamaya, diğer yandan çok kötü durumdaki kamusal hizmetleri adaletsiz bir vergi sistemi ile finanse etmeye çalışmıştır.

Koalisyondaki diğer partilerin servet zenginlerinin vergilerini artırarak buradan sağlanacak finansman ile nitelikli kamu hizmeti verilmesine sıcak bakmaması İP'in yaptığı birçok iyi işin görünür olmasını önlemiştir. Bu durumlar halkın hoşnutsuzluğu giderek arttırmıştır. Öyle ki 2013 yılında olduğu gibi, toplu taşıma ücretlerinin artırılması sonucunda ülkede yaygın protestolar ve kitle gösterileri patlak vermiştir.

Kısaca sağlanan şartlı nakit yardımları, halkın üzerindeki ağır vergilerin ve yüksek ücretli ve kalitesi düşük kamu hizmetlerinin neden olduğu hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bu da halkın tepkisinin artmasına ve giderek yaygın toplu protestoların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Brezilya'da ciddi ekonomik sorunlara ilave olarak, ülkede giderek artan ve yaygınlaşan şiddet olayları ve işlenen suçlar aşırı sağın ekmeğine yağ sürmüştür. Öyle ki sadece 2014 yılında ülkede 60 bin kişi öldürülmüştür. Polis olayları çözmek konusunda isteksiz davranmasının boşluğunu aşırı sağcı ya da Neo-Nazi silahlı çeteler tarafından doldurmuştur. Bu çeteler, halkın kurtarıcıları olarak sahne almaya başlamışlardır. Aynı yıl sağ muhalefet, İşçi Partisi'nin başkanını yolsuzlukla suçlamıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda İP tabanını kaybederken, Bolsonaro ile temsil edilen aşırı sağcı ırkçı hareketler güçlenmeye başlamıştır.

Özetle, Bolsonaro, bu parlak zaferini her şeyden önce derin bir kriz ve kutuplaşma ortamında yeşeren korku ve nefret tohumlarına borçlu. Seçim zaferi sonrasında Bolsonaro'nun söylediği ilk sözler: "Komünizmle flört etmeye devam edemeyiz, Brezilya'nın kaderini değiştireceğiz!"

Özellikle 2013'ten itibaren küresel ekonomik krizin etkisiyle birlikte Latin Amerika'daki sol popülist hükümetlere karşı gelişen kitlesel protestoların hepsinde muhafazakâr orta sınıfların aynı korkuyu paylaştığını görülmektedir: "Venezuela gibi mi olacağız?" Aslında son birkaç yıl öncesine kadar Latin Amerika'da sağ tabanı mobilize etmek için kullanılan esas tehdit, "Küba gibi olmak"tı. Ancak bir zamanlar Arjantin'in IMF'ye olan borcunu ödeyecek kadar güçlü olan Venezuela ekonomisi, artık kendi nüfusunu besleyemeyecek hale gelince Küba örneğine gerek kalmadı!

Bolsonaro Brezilya'sını bekleyen gelecek, hızlı özelleştirmeler, kemer sıkma programları, sosyal harcamalarda kesinti, ordu ve polis baskıları ve BRICS'in B'sinin kopartılması olarak görmek mümkündür.